

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.24>

KOBIECE WIZJE TOPOSU WOJNY W POWIEŚCIACH HORICHA ZERNIA „CÓRECZKA” I GASKI SHYJAN „ZA PLECAMI”

Dmytro Prysivok

aspirant Katedry Literatury i Metodyki jej Nauczania, Historii Kultury i Dziennikarstwa Nieżyńskiego Państwowego Uniwersytetu imienia Mikołaja Gogola (Nieżyn, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-2877-3200

prysivok.dmytro@gmail.com

Adnotacja. Artykuł zwraca uwagę na jedną z grup tekstów o wojnie na wschodzie Ukrainy z okresu operacji antyterrorystycznej, a mianowicie prozę kobiecą. Przedmiotem badań są powieści Gaski Shyjan „Za plecami” i Tamary Horicha Zernia „Córeczka”. Przedmiotem są toposy wojenne w oznaczonych tekstach.

W pracy, poprzez całościową analizę tekstu, wyróżnia się toposy, którymi autorzy żywo ilustrują sytuację kobiet w czasie wojny. Upewnia się interakcja toposów między sobą. Wyróżnia się wspólne i charakterystyczne cechy przedstawiania wojny w obu dziełach na poziomie toposu.

Dzięki analizie ujawniono, że powieści koncentrują się na kobiecym cierpieniu, jednak ucieleśnienie tego toposu jest inne, ponieważ naruszają różne problemy w tekstach. W szczególności Horicha Zernia przedstawia okupowaną przestrzeń Donbasu, a Gaska Shyjan – kontrolowany i daleki od frontu Lwów.

Słowa kluczowe: topos wojny, przestrzeń wojny, proza kobieca, topos cierpienia, mortality, topos śmierci, sytuacja społeczna.

WOMEN’S VISIONS OF THE TOPOS OF WAR IN THE NOVELS OF HORIHA ZERNIA “DAUGHTER” AND HASKA SHIAN “BEHIND THE BACK”

Dmytro Prysivok

Postgraduate Student at the Department of Literature, Methods of its Teaching, History of Culture and Journalism of Mykola Gogol Nizhyn State University (Nizhyn, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-2877-3200

prysivok.dmytro@gmail.com

Abstract. The article highlights one of the groups of texts about the war in eastern Ukraine during the ATO period, namely women’s prose. The object of the research is the novels of Haska Shiyian “Behind the back” and Tamara Gorikha Zernya “Daughter”. The topos of war specified in texts is the subject.

In the work, through a holistic analysis of the text, topos are singled out, which vividly illustrate the position of women during the war. The interaction of topos among themselves is evidenced. The common and distinctive traits of the war depiction are distinguished at the topos level in both texts.

Through the analysis, it was found that in both novels is focused the attention to women’s suffering, however, the embodiment of this topos is different, since the authors raise different issues in the texts. In particular, Gorikha Zernya describes the occupied space of Donbass, and Gaska Shiyian represents Lviv, controlled by Ukraine and far from the front.

Key words: topos of war, space of war, women’s prose, topos of suffering, mortality, topos of death, social situation.

ЖІНОЧІ ВІЗІЇ ТОПОСУ ВІЙНИ В РОМАНАХ ГОРІХА ЗЕРНЯ «ДОЦЯ» ТА ГАСЬКИ ШИЯН «ЗА СПИНОЮ»

Дмитро Присівок

аспірант кафедри літератури, методики її навчання, історії культури та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Ніжин, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-2877-3200

prysivok.dmytro@gmail.com

Анотація. У статті звертається увага на одну з груп текстів про війну на сході України періоду АТО, а саме жіночу прозу. Об’єктом дослідження є романи Гаськи Шиян «За спиною» та Тамари Горіха Зерня «Доця». Предметом – топоси війни в означених текстах.

У праці шляхом цілісного аналізу тексту виокремлюються топоси, якими авторки яскраво ілюструють положення жінок під час війни. Засвідчується взаємодія топосів між собою. Виокремлюються спільні та відмінні риси зображення війни в обох творах на рівні топосу.

Шляхом аналізу виявлено, що в романах фокусується увага на жіночих стражданнях, втім втілення цього топосу відрізняється, оскільки авторки порушують у текстах різну проблематику. Зокрема, Горіха Зерня зображує окупований простір Донбасу, а Гаська Шиян – підконтрольний і далекий від фронту Львів.

Ключові слова: топос війни, простір війни, жіноча проза, топос страждань, mortality, топос смерті, суспільна ситуація.

Вступ. Початок війни на Донбасі у 2014 р. став великою трагедією, яку намагалася висвітлити в художніх творах досить велика кількість авторів. Як одну з груп текстів про війну періоду АТО/ООС деякі науковці, зокрема Н. Герасименко, виділяють жіночу літературу, цікаву тим, що представляє унікальний жіночий досвід війни. До цієї категорії належать книги «Приватний щоденник. Майдан. Війна...» М. Матіос, «Гудзик – 2» І. Роздобудько, «Ти зробив усе, що міг» Г. Вдовиченко, «Мій тато став зіркою» Г. Кирпи та інші. Окремо варто розглянути романи Гаськи Шиян «За спиною» та Горіха Зерня «Доця». Перший отримав відзнаку «Книга року ВВС-2019», Літературну премію ЄС, Всеукраїнську премію «ЛітАкцент року» (2019) та виграв пітчінг Одеського кінофестивалю. Роман «Доця» отримав нагороду «Книга року ВВС-2019» та «Національну премію імені Тараса Шевченка» (2022). Обидва тексти стали об'єктом гучних обговорень та отримали велику кількість рецензій.

Обидва романи досліджувала в праці «Поza межами бою» О. Пухонська. Науковиця розглянула роман «За спиною» в контексті суспільної травми 1990-х, на яку наклалася війна. У цьому тексті О. Пухонська аналізує моделі поведінки жінок під час такої кризової ситуації. У романі «Доця» дослідниця виокремлює питання пам'яті та контрпам'яті на землях Донбасу, розглядає, яким чином Тамара Горіха Зерня описує формування ідентичності його жителів та якою є для них війна. О. Сидоренко досліджує, у який спосіб у романі Г. Шиян «За спиною» війна втілюється як фактор, що підштовхує до перегляду патріархальних традицій в українській культурі. Т. Гребенюк аналізує топоси, за допомогою яких відбувається «занурення» читача в текст роману «За спиною». Також Т. Гребенюк вивчає продуктивність стратегій експериментальності в романі Тамари Горіха Зерня «Доця». І. Ренчка на прикладі «Доці» досліджує мовну поведінку та мовну стійкість українців. Як бачимо, обидва тексти вже мають низку присвячених їм наукових публікацій, але питання топосу війни в них розглядалося лише дотично. Зважаючи на це, виправданою є **мета** нашої роботи, а саме: проаналізувати особливості жіночих візій топосу війни в романах Горіха Зерня «Доця» та Гаськи Шиян «За спиною». Для її досягнення потрібно виявити топоси війни в текстах, дослідити риси їх оприявлення та порівняти.

Основна частина. Немало критиків звернули увагу на те, що в окреслених текстах зображується власне вплив війни на жінок, зокрема О. Забужко назвала свій огляд на «Доцю» «Жінка в Донецьку». Науковиця говорить, що «внесла б «Доцю» Тамари Горіха Зерня... у список обов'язкової до читання мемуаристики – і не тільки української» (Забужко, 2019). Віднесення тексту до мемуаристики вона пояснює передмовою до книги, у якій авторка називає її «документальною книгою настільки, наскільки це можливо для художнього твору: усі герої мають прототипів, усі події траплялися насправді, хоч і не всі з тими самими героями», а жанром роману О. Забужко називає “faction” – змішання fact та fiction, тобто документальної та художньої літератури (Забужко, 2019).

О. Коцарев стверджує, що «Доця» – класичний динамічний пригодницький роман про українсько-російську війну в житті однієї молодої жінки з Донецька, яка з початком подій вирішує не ховатись і вичікувати, а активно стати на захист своєї країни» (Коцарев, 2020). Дійсно, сюжет «Доці» насичений подіями, хоча безпосередніх бойових дій у ньому небагато. У романі досить докладно змальовуються моменти, які відбувалися в Донецьку під час Євромайдану та багато подробиць із життя мешканців міста, волонтерів. Включно з головною героїнею більшість персонажів – жінки, тож і війну ми прочитаємо через жіночі дії та жіночі проблеми, пов'язані з нею.

Головна героїня жива і вразлива. Вона не може встояти, коли бачить чуже горе, і кожен раз, коли Ельф може хоч чимось допомогти пригнобленим або ж перешкодити ворогу, вона це робить. Через ці постійні втручання протагоністка потрапляє в ситуації, які ілюструють становище жителів окупованих територій, зокрема жінок. Звісно ж, умови життя й ставлення до них не є людськими: в часи окупації жінка втрачає свою суб'єктність і перетворюється на об'єкт для знущань. Одним із найважливіх епізодів тексту є врятування Доцею Тетяни та її дочки: «Її шукають восьмий день. Саме стільки Аня провела в підвалі. І Ані чотирнадцять років. Господи всеблагий, я не хочу знати деталі... ..А мене сказали ползти за ним на животе и выгирать кровь на полу одеждой. Я не хотела, но следователь ударил несколько раз, я упала. Говорил, что хохлов нужно к чистоте приучать» (Тамара Горіха Зерня, 2019: 126). Врятування дівчини відбулося майже чудом через втручання Доці, інакше її страждання б продовжувалися, можливо, до смерті. На окупованих територіях діє безправ'я, тож для Тетяни (матері Ані) не було жодних гарантованих і законних способів врятувати дівчину та відновити справедливість. Таким чином Горіха Зерня представляє читачу простір, де ледь не єдиною стратегією виживання для жінки є покладатися на допомогу таких, як і вона: жінок, які страждають через окупаційні дії.

Дехто з жителів міста обирає втечу в Росію (родина Ліди, працевластувачі Оксани), але люди, які постраждали через так звану ДНР і хочуть втекти до України чи шукають, як допомогти іншим, приходять до Доці, бо вона носійка української ідентичності й місток, який з'єднує окуповані території з тілом України. Можна зробити припущення, що авторка прописує її спасителькою Донбасу, що рятує страждених, подібно Ісусу. Таку думку бачимо й у деяких рецензентів, зокрема Т. Петренко, яка проводить паралелі між Ісусом і Богородицею та Доцею і її матір'ю, яку теж звали Марія, а також звертає увагу на те, що Доця теж була оголошена померлою, але віднайшлася живою, що є безсумнівною алюзією на воскресіння (Петренко, 2020).

Чоловічі образи в тексті теж є, ті ж Роман і Борисович. Це позитивні, колоритні персонажі, але центром їхньої «банди» є саме Доця. Чоловіки допомагають їй впоратися з проблемами, проте головна увага фокусується на жінках. Наприклад, у безвиході до неї приходять Ліда, ошукана жінка, родина якої вирішила кинути її без нічого та виїхати в Росію. Доця звертається за допомогою до друзів, які вирішують питання з родичами

жінки, але центральна увага зосереджується на душевних стражданнях Ліди, пов'язаних із втратою всього свого життя та небезпекою для дітей. Сцена, у якій розлучена мати в розпачі чавить яйця, яскраво показує рівень її відчаю, адже, як зазначає Г. Улюра «це ж має бути саме яйце... символ світової гармонії, символ початку й кінця», тобто рівень страждань жінки-матері, особи, яка приносить у світ життя, порівнюється з руйнуванням світу (Улюра, 2019).

Трагедію збиття літака Boeing 777 російськими окупантами Тамара Горіха Зерня теж передає через жіночих персонажів. Загубившись в одній із поїздок, Доця зустрічає божевільну жінку й припускає, що та вжила наркотики, але скоро стикається з жахом, який змусив ту жінку зійти з розуму: рештки мертвих тіл розкиданих обійстям. Психіка головної героїні теж не витримує такого видовища, і вона щосили втікає не роздумуючи. Г. Улюра коментує цю сцену так: «Ані винних, ані покараних у тій історії – є безумна жінка, мертве жіноче тіло і жінка, що рятується втечею... І так, самі жінки в тій війні – мертві, божевільні, тимчасово уцілілі» (Улюра, 2019). Зіткнувшись із такою сліпою жорстокістю Доця обирає єдину можливу стратегію – втечу. Рівень тиску на її психіку в цей момент сягає рівня, який людина не може витримати не збожеволівши, що й сталося з жінкою, яка жила поблизу місця трагедії.

Також цей момент є одним із найяскравіших, який ілюструє війну як простір смерті. Саме кілька яскравих епізодів, які пов'язані зі смертю, є переломними для Доці, оскільки через них відбувається поділ життя жінки на «до» та «після». Точка неповернення для неї настає ще до початку бойових дій, а саме, коли під час демонстрації, яку мала захищати міліція, дістає важке поранення один із її учасників і гине в кареті швидкої на очах у жінки. Під час цього епізоду найбільш явно вперше війна проявляється як смерть, і далі навколо жінки розвертається нова мертва воєнна реальність. У той же вечір, зайшовши в бар, жінка бачить усіх відвідувачів мертвими: «Увесь бар, і відвідувачі, і офіціанти були мертвими. Фігури витончилися, ніби на пласкому екрані, а темні та порожні місця поряд із ними більше не були порожніми» (Тамара Горіха Зерня, 2019: 67). Досить прикметним є те, що перша смерть настає ще до появи російських військових і захоплення влади, адже регіон був цілком для ворожої пропаганди, яка тримала його населення в полоні шкідливих людій.

О. Пухонська, досліджуючи ідентичнісний простір війни в романі, слушно зазначає, що «лейтмотивом практично всіх літературних творів, що порушують проблему сучасної російсько-української війни, є різні види травми (історична, культурна, національна, індивідуальна), яка так чи так прочитується і як причини, і як мотиваційний чинник певної поведінки персонажів, за якими здебільшого стоять або реальні прототипи, або збірні образи донбаської дійсності» (Пухонська, 2022: 50). Можна сказати, що весь простір Донбасу, що втілюється в романі на прикладі Донецька, травмований процесом русифікації й нав'язування радянських наративів. Пропаганда зробила місто вразливим і значною мірою прихильним до загарбників, що виглядає хворобливим симптомом травми для жителів регіону. Однією з жінок, які підтримують так званих «ополченців» є баба Степа. Її стратегія виживання – це прихильність до нової влади. Втім вона не є продуктивною й не надає захисту: «Закрили на заводі на три дні. Не давали спати, ні разу не погодували, тримали в підвалі, а зрештою викинули в чому стояла, без авто, грошей і документів» (Тамара Горіха Зерня, 2019: 255). На її прикладі ми бачимо, що простір війни є однаково небезпечним для всіх жінок, незалежно від їхніх поглядів, а для окупанта немає «своїх».

Тож письменниця Тамара Горіха Зерня в романі «Доця», змальовуючи збройний конфлікт на Донбасі, досить глибоко проникає в його корені й звертає увагу на те, що це гібридна війна, яка інформаційно почалася давно, оскільки на момент вторгнення жителі регіону вже перебували під впливом пропаганди, і їхня ідентичність була значною мірою сформована нею. Таким чином війна в широкому сенсі розділила українців Донбасу на людей із патріотичними поглядами та колаборантів.

Окрім цього війна постає як травмуючий та мертвий простір, поширення якого забирає в усіх, кого він захоплює, можливість жити, як раніше. Важливим є те, що війна зображується через призму жіночого бачення. Більшість проблем, які порушуються в тексті, стосуються становища жінок на війні, тож справедливим буде заявити, що в «Доці» війна – це топос жіночих страждань. До того ж під стражданнями мається на увазі саме існування на окупованих територіях. Письменниця описує стратегії виживання, до яких доводиться вдаватися жінкам. Головною з них є гуртування, яке ми бачимо на прикладі Доці, яка стає договоровазом, до якого сходяться інші жінки. Також знаходимо в тексті стратегію втечі, яка втілюється й через тих, хто приходять до Доці для того, щоб виїхати на підконтрольні Україні землі, і через тих, хто виїжджає до Росії, втім у цьому випадку втеча є лише позірною, бо жертви самі йдуть в руки свого кривдника. Ще однією стратегією виживання є співпраця з окупантом, яка може бути навіть щирою, як у випадку баби Степи. Однак цей шлях є результатом обману та пропаганди і в результаті теж призводить до страждань.

Зображенням становища жінки під час війни періоду АТО в романі «За спиною» пройнялася й Гаська Шиян, але вона підійшла до цієї проблеми інакше. Шиян у своїй книзі відходить від зображення АТО, баталій, злочинів окупаційної влади чи внутрішнього світу солдатів, натомість надавши перевагу змалюванню міста, у якому бойові дії не відбуваються, та його людей. О. Пухонська зазначає, що «основна мета «За спиною» – виявити психологічну реакцію на війну соціуму поза фронтом – на території України, показати її гібридний характер, коли перемога видається не спільною ціллю, а ефемерними, радше політичними гаслами» (Пухонська, 2022: 23).

Розповідь у романі ведеться від імені головної героїні – працівниці ІТ-компанії Марти. На сході України – розпал війни, Мартиному хлопцю Максиму приходиться повістка, і він вирішує їхати на військові навчання. Навколо стосунків Марти та Максима, у які втрутилася війна, і розвивається сюжет, хоча насправді план

розповіді ширший. Авторка в інтерв'ю Олегові Коцареву говорить про те, що «текст значно більше, ніж про війну, війна тут – тло, обставини, у які ми всі потрапили, того зовсім не чекаючи, тож кожен шукає власні способи до них адаптуватися» (Коцарев, 2019).

Головна героїня – це молода, фінансово забезпечена жінка, яка значною мірою звільнена від патріархальних стереотипів мислення. Проте голодне дитинство у квартирі в панельному будинку стало для Марти травматичним. Ряди будинків, споруджених у радянські часи, пустирі, покинуті будівлі та інші місця, позбавлені людського догляду, викликають у жінки відчуття небезпеки і страх смерті. Від будь-яких явищ, забарвлених для неї мортальністю, жінка намагається сховатися в непомірному споживацтві та сексі. На таке сприйняття світу головної героїні накладається війна, що розлучає її з хлопцем. Марта спустошена через цю подію, адже вона любила Макса, але в її свідомості виникає протиставлення себе війні, і виходить, що з цієї пари хлопець вибрав другу. Війна в цьому випадку обмежується для неї мортальним змістом, тож для Марти проходження служби значить, що Макс, обираючи між життям і смертю, обрав другу.

Так мимоволі жінка опиняється в статусі дівчини солдата, який стає для неї тягарем, адже вона намагається дистанціюватися від усього мортального, а солдати й війна для головної героїні – це майже синоніми: «...у кожного всередині сидить маленький солдатик, який мечеться постійно туди-сюди, підстрибує, щомиті бере когось на мушку і зводить курок. Його плющить від бажання знищувати, причому не міфічну росу на сонці, – він прагне перетворювати людей на шматки м'яса з очима» (Шиян, 2019: 25). Момент, коли Марта під час відвідин військової частини бажає сексу з Максимом, але не може змусити себе піти з ним у кімнату для побачень, є важливим, оскільки це епізод, у якому життя програє смерті – секс, який, на думку Т. Гребенюк, є для Марти найбільш вітальним із можливих досвідів, поступається страху смерті (Гребенюк, 2019: 8).

Набуття нової соціальної ролі підштовхує Марту до занять, які б відповідали її статусу – вона стає волонтеркою й знайомиться з іншими жінками, так чи інакше пов'язаними з війною. Втім, дівчина старается по змозі уникати волонтерської роботи, бо вона змушує її весь час стикатися з сім'ями, яких зачепили війна та смерть: «Дивно, що людині, яка щодня бере на себе відповідальність за виконання серйозних бізнес-процесів, може бути по-дитячому страшно і неприємно зіткнутися з чимось буденним, що, в принципі, і так її оточує» (Шиян, 2019: 59). Подібними епізодами рясніє весь текст, адже ні робота Марти з волонтерками, ні зустріч із Максимом, ні заняття спортом чи придбання непотрібних речей не дозволяють їй забути про свої страхи. Старі травми не дають жінці повноцінно влитися в ту роль, якої від неї очікують, як від жінки військового. Так війна поза зоною ведення бойових дій на Донбасі стає суспільною ситуацією, яка ставить жінок у певне положення, вихід з якого передбачає осуд. Марта звертає увагу на те, як образ чоловіка відразу очищується від негативних рис, а на жінку накладається обов'язок чекати його й усіляко підтримувати: «...самі поліцейські, заявляли, що згвалтування в шлюбі нонсенс, а втішати чоловіка з посттравматичним синдромом – її прямиий подружній обов'язок, в тому числі і перед Батьківщиною. Подумаєш, вмастив ляпаса в процесі спокушання – значить, заслужила» (Шиян, 2019: 161).

Представлені в романі й будні сімей внутрішньо переміщених через війну осіб, у яких жінки теж лпняються в скрутному становищі. Через втрату майна й призвичаєння до життя в новому місці часто в гірших умовах, ніж раніше, на них звалюється безліч обов'язків, Жінки, яких Марта відвідує в рамках волонтерства, просто не можуть думати про відпочинок через брак часу, але й можливості для нього не мають через матеріальну скруту, поглиблену війною: «Ця замучена жінка чомусь твердо асоціювалася з вареною ковбасою, яку оживив якийсь жорстокий жартівник. Вона явно давно не мала часу помити голову, невідомо коли знімала з себе цей халат і викликала стільки співчуття, що хотілося якнайшвидше залишити її в спокої» (Шиян, 2019: 65).

Гаська Шиян не ідеалізує образи волонтерів чи учасників АТО. В одному з інтерв'ю вона говорить: «...будь-яка героїзація персонажів – це антонім олюднення, бо неодмінно передбачає замовчування певних рис, думок, реакцій. У всіх наших діях і вчинках (суб'єктивно хороших чи поганих) завжди є внутрішні, глибинні мотиви, які до них спонукають, і мені цікаво в цьому розбиратися. Чи готове до такого аналізу суспільство – важко сказати, адже людям часто потрібні «позитивні ідеали» (Інтерв'ю з автором. Гаська Шиян, 2019). Авторка хоче показати, що в умовах війни жінка теж людина, а не образ, зведений до кількох ролей. Головна героїня роману бачить навколо себе осіб, які впевнені, що жінка солдата мусить бути щаслива від того, що її чоловік чинить героїчну справу. Втім, на прикладі її подруг-волонтерок та самої Марти авторка хоче показати наскільки виснажливим є таке існування, коли ти мусиш робити лише те, чого від тебе очікують, навіть якщо й сама не проти цієї роботи, адже Ольга, Катя та Елла не сприймають волонтерства як тягар, хоча воно все одно виснажує їх.

У тексті прочитується думка, що відпочинок, а тим більше розваги, у суспільній уяві – це недопустима розкіш для волонтерок. Коли жінки вибираються в нічний клуб, Ольга повертається додому найпершою після телефонного дзвінка, який відразу змінює її настрій. Подібне відчуває й головна героїня, пишучи повідомлення Максіві: «Ну як, добре потусила?!». І попри її нейтральний текст я інтуїтивно відчуваю, що вона сповнена образи на те, що я мала необережність розважитися. Ми з дівчатами свідомо не чекінилися і не постили селфі – активним волонтеркам не бажано світити легковажні сторони свого життя» (Шиян, 2019: 143).

Поїздка до Франції стає для Марти способом відволіктися від усього, що пригнічує. У цій утечі жінка намагається максимально забути, тому й залишається на тиждень після від'їзду дітей. Секс, що є для дівчини найбільш вітальним досвідом, – остання відчайдушна спроба втекти від думок про війну, з якою її

насамперед пов'язує Макс, почуття до якого поступово холонуть. Тому вона й наважується зрадити хлопця, адже почувається закордоном ніби в іншому світі, вільному від війни, бідності, смерті. Проте дівчина помиляється, бо навіть у безпечній, на її думку, Ніцці, її коханець гине в теракті. Це ламає Марту, вітальність зраджує її там, де вона цього не очікувала. Психологічно травмована жінка пориває стосунки з Максом, намагаючись надалі максимально уникати всього, що хоч якось пов'язане з війною: «Щойно хтось заводить розмову на мілітаристично-політичні теми, я починаю від'їжджати. Краще триматися осторонь людей зі зброєю незалежно, на чийй вони стороні» (Шиян, 2019: 229). Шляхом вирішення своїх проблем вона обирає ізоляцію від інших людей. Марта – це образ жінки, у якої є своє минуле і власне життя, але війна стає соціальною ситуацією, що накладає на неї ролі, до яких вона не готова, і тому намагається опиратися їм усіма способами. Цей супротив, врешті, не є продуктивним, оскільки війна, навіть локалізована в одному регіоні країни, – занадто широке явище, яке охоплює різні сторони життя людей, і її важко просто ігнорувати, хоча авторка й залишає за головною героїнею таке право.

Якщо прибрати з роману війну, то залишається здебільшого критика пострадянського консервативного суспільства та нарікання на долю жінки в ньому. Але війна значно обтяжує цю картину, створюючи нову суспільну ситуацію, у якій вибір дуже звужується. Авторка зображує ситуацію, у якій перед жінкою стоїть вибір між двома варіантами, і обидва можуть бути однаково обтяжливими. Перед нами постають моральні питання, актуальні для воєнної ситуації в Україні періоду війни на Донбасі до повномасштабного вторгнення Росії: чи зобов'язана жінка солдата бути волонтеркою, чи має волонтерка право на розваги, чи мусить вона зберігати вірність хлопцю, якщо почуттів більше нема тощо. Марта намагається відповісти на ці питання схвально й уникнути засудження, але життя волонтерки виснажує її, бо психологічна травма, завдана в дитинстві, виявляється надто глибокою. Зраджуючи Макса, й у такий спосіб відповідаючи «ні», вона теж завдає собі болю, бо свідомо обирає суспільний осуд. Розповідаючи історію головної героїні та інших жінок, авторка намагається донести читачу, «що війна – це не лише про патріотизм і національну самосвідомість. Усім нам треба ще й якось співіснувати в її контексті та поза ним», як зауважує Д. Харамуза в рецензії (Харамуза, 2019).

Отже, ми можемо зробити висновок, що війна в романі Гаськи Шиян «За спиною» представлена в першу чергу як топос суспільної ситуації, яка нав'язує жінці певні соціальні ролі і форми поведінки, особливо, якщо це жінка військовослужбовця. Марта – це образ жінки, яка не може вписатися ні в одну з представлених ролей: у неї не вистачає духу ігнорувати те, що відбувається, однак і повністю прийняти ситуацію й діяти, як Ольга, вона теж не може себе примусити, бо відчуває сильний дискомфорт. Це почуття викликане її страхом смерті, з якою асоціюється війна. Вплив на суспільне положення жінки та моральність – це основні риси топосу війни в романі Гаськи Шиян.

Висновки. Важливою при розгляді текстів про російсько-українську війну періоду 2014–2022 р. є жіноча проза. У текстах Тамари Горіха та Гаськи Шиян однією з головних проблем є становище жінки під час війни. Обидві авторки звертають увагу на те, що воно є травмуючим. У романі Горіха Зерня представлена й тілесна, і психічна травмованість, зумовлена війною, коли Гаська Шиян більше концентрується на психологічних аспектах травми, зважаючи на те, що для її персонажів війна відбувається далеко «за спиною».

Простір війни в обох текстах також мислиться як простір смерті, але в романі «За спиною» війна є лише одним із явищ, що може принести смерть, у «Доці» ж між образами смерті і війни можна поставити знак дорівнює. Тобто, якщо з пари «війна-смерть» обрати головне слово, то в Гаськи Шиян таким буде смерть, а в романі Горіха Зерня ці поняття майже рівнозначні, проте топос війни ширший.

Роман «Доця» зображує існування жінок в окупованому місті. Його авторка виписує стратегії виживання жінок під час війни, зокрема гуртування, втечу, співпрацю з окупантом. Втім, ні одна зі стратегій не звільняє від страждань і ризику загибелі. Тож одними з центральних у цьому тексті є топоси жіночих страждань та смерті.

Для Гаськи Шиян було важливо зобразити життя жінок у населеному пункті поза зоною бойових дій. Для неї війна втілюється головним чином як топоси суспільної ситуації та смерті. Згідно з логікою роману війна навішує на жінку нові соціальні ролі, до яких та може бути не готова, що загострює вже наявні травми та може призвести до нової.

Список використаних джерел:

1. Гребенюк Т. Наратив однієї втечі: просторові чинники занурення у світ роману Гаськи Шиян «За спиною». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2019. № 1. С. 5–10. DOI: 10.26661/2414-9594-2019-1-01
2. Забужко О. У війни – жіноче обличчя. URL: <https://www.dw.com/uk/оксана-забужко-у-війни-жіноче-обличчя/a-49571247> (дата звернення: 20.08.2022).
3. Інтерв'ю з автором. Гаська Шиян. URL: <https://fabulabook.com/osobysta-dumka/interv-yu-z-avtorom-gaska-shyian/> (дата звернення: 20.08.2022).
4. Коцарев О. «Доця»: пригодницький роман про війну, який «проситься» в серіал. URL: https://texty.org.ua/articles/99927/Доса_prygodnyckyj_roman_pro_vijnu_jakuj_prosytsya-99927/ (дата звернення: 21.08.2022).
5. Коцарев О. Гаська Шиян, письменниця: Тема сексу в українській літературі залишається табуованою (18+). URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/04/25/haska-shyian-3/> (дата звернення: 20.08.2022).
6. Петренко Т. Ісусе, синку: «Доця» як месія з Донбасу. URL: <https://chytomo.com/isuse-synku-dotsia-iak-mesiia-z-donbasu/> (дата звернення: 21.08.2022).
7. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури : Дискурс, 2022. 288 с.

8. Тамара Горіха Зерня. Доця. Київ : Білка, 2019. 288 с.
9. Улюра Г. «Доця»: коли жінка убиває. URL: https://lb.ua/culture/2019/10/03/438650_dotsya_koli_zhinka_ubivaie.html (дата звернення: 21.08.2022).
10. Харамуза Д. Інший погляд на війну: відгук на роман Гаськи Шиян «За спиною». URL: <http://litakcent.com/2019/04/11/inshiy-poglyad-na-viynu-retsenziya-na-roman-gaski-shiyan-za-spinoyu/> (дата звернення: 21.08.2022).
11. Шиян Гаська. За спиною. Харків : Вид-во «Ранок»: Фарбула, 2019. 235 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/za-spinoyu-1879429.html> (дата звернення: 10.08.2020).

References:

1. Hrebenuk, T. (2019). Naratyv odnii ei vtechi: prostorovi chynnyky zanurennia u svit romanu Hasky Shyian “Za spynoiu” [The narrative of one escape: spatial factors of immersion in the world of Haska Shyian’s novel “Behind the Back”]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky*. № 1. Pp. 5–10. DOI: 10.26661/2414-9594-2019-1-01 [in Ukrainian]
2. Zabuzhko, O. (16.07.2019). U viiny – zhinoche oblychchia [War has a female face]. URL: <https://www.dw.com/uk/oksana-zabuzhko-u-viiny-zhinoche-oblychchia/a-49571247> (accessed: 20.08.2022). [in Ukrainian]
3. Interviu z avtorom. Haska Shyian [Interview with the author. Haska Shyian]. (19.05.2019). URL: <https://fabulabook.com/osobyta-dumka/interv-yu-z-avtorom-gaska-shiyan/> (accessed: 20.08.2022). [in Ukrainian]
4. Kotsarev, O. “Dotsia”: pryhodnytsky roman pro viynu, yakyi “prosytsia” v serial [“Daughter”: an adventure novel about the war, which “begs” for a TV series] (17.02.2020). URL: https://texty.org.ua/articles/99927/Doca_prygodnyckyj_roman_pro_vijnu_jakyj_prosytsia-99927 (accessed: 21.08.2022). [in Ukrainian]
5. Kotsarev, O. Haska Shyian, pysmennytsia: Tema seksu v ukrainskii literaturi zalyshaietsia tabuiovanoiu (18+) [Haska Shyian, writer: The subject of sex in Ukrainian literature remains taboo (18+)] (16.04.2019). URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/04/25/haska-shiyan-3/> (accessed: 20.08.2022). [in Ukrainian]
6. Petrenko, T. Isuse, synku: “Dotsia” yak mesiia z Donbasu [Jesus, son: “Daughter” as a messiah from Donbas] (26.02.2020). URL: <https://chytomo.com/isuse-synku-dotsia-iak-mesiia-z-donbasu/> (accessed: 21.08.2022). [in Ukrainian]
7. Pukhonska, O. (2022). Poza mezhamy boiu. Dyskurs viiny v suchasni literaturi [Outside of combat. Discourse of war in modern literature]. *Brustury : Dyskursus*. 288 p. [in Ukrainian]
8. Tamara Horikha Zernia (2019). Dotsia [Daughter]. Kyiv : Bilka. 288 p. [in Ukrainian]
9. Uliura, H. “Dotsia”: koly zhinka ubivaie [“Daughter”: when a woman kills] (03.10.2019). URL: https://lb.ua/culture/2019/10/03/438650_dotsya_koli_zhinka_ubivaie.html (accessed: 21.08.2022). [in Ukrainian]
10. Kharamuza, D. Inshyi pohliad na viynu: vidhuk na roman Hasky Shyian “Za spynoiu” [Another view of war: a review of Haska Shyian’s novel “Behind the Back”] (11.04.2019). URL: <http://litakcent.com/2019/04/11/inshiy-poglyad-na-viynu-retsenziya-na-roman-gaski-shiyan-za-spinoyu/> (accessed: 21.08.2022). [in Ukrainian]
11. Shyian Haska (2019). Za spynoiu [Behind the back]. Kharkiv : Vyd-vo “Ranok”: Farbula. 235 p. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/za-spinoyu-1879429.html> (accessed: 10.08.2020). [in Ukrainian]